

Część II

„Etnografia Polska”, t. XXII z. 2

ADAM BARTOSZ

WSTĘP *

Zainteresowanie Cyganami Karpackimi w Polsce datuje się od drugiej połowy wieku XIX. Zwrócono na nich uwagę przy okazji zapoczątkowanych wówczas badań nad całością kultury ludowej Karpat. Przy bardziej szczegółowych badaniach tej kultury wyeksponowanie egzotycznej, obcej tutaj etnicznie grupy stawało się oczywiste. Tym większe więc zdziwienie budzi fakt, iż do czasów niedawnych brak było jakichkolwiek opracowań lub bodaj szerszych wzmianek etnograficznych czy historycznych na ich temat¹. Luźne wzmianki dotyczące Cyganów Karpackich, rejestrujące na ogół jedynie istnienie ich osad w jakiejś wsi, bez bliższych informacji, rozsiane są, aczkolwiek niezbyt gęsto, w opracowaniach monograficznych tych terenów oraz w zapiskach rozmaitych podróżników. Z notatek tych niekiedy udaje się wyłowić drobne informacje na temat liczebności Cyganów, ich ubioru, mieszkań, zajęć itp.

Natomiast stosunkowo obszernie przedstawia się dorobek językoznawczy, a na jego marginesie folklorystyczny. Zasluga to trzech polskich językoznawców, których wyniki badań opublikowane zostały głównie w okresie międzywojennym².

Jako pierwszego należy wymienić Izydora Kopernickiego, antropologa o szerokich zainteresowaniach etnograficznych i lingwistycznych. Początek jego zainteresowania Cyganami, głównie ich kraniologią, datuje się od czasów pracy na uniwersytecie w Bukareszcie w latach 1865-71. W następnych latach zbierał informacje o Cyganach osiadłych na Poku-

* Opracowania oparte na wynikach badań prowadzonych przez Katedrę Etnografii Słowian UJ publikujemy za zgodą kierownika Katedry, prof. dr Jadwigi Klimaszewskiej oraz bezpośredniego kierownika badań dr Zbigniewa Białego. Redakcja.

¹ Wyjątkiem jest P. Bataillarda, *Les Zlotars dits aussi Dzvonnars, Tsiganes fondeurs en bronze et en laiton*, Paris 1878, oparta na materiale zebranym przez I. Kopernickiego praca, dotycząca osiadłych na Pokuciu tzw. Złotarów i Dzwonkarów; autor przedstawia ich mieszkania, strój, zajęcia, ustrój rodzinny.

² Niewielkie zbiory wyrazów cygańskich z Podkarpacia zanotowane zostały już wcześniej. Zob. X. Serwatowski, *O Cyganach w Galicji*, „Przegląd Poznański”, 1851; również opracowanie F. Miklosicha, *Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europa's*, Wiedeń 1872-1880, zawiera dwa zbiory słów Cyganów Karpackich.

ciu i na Podhalu. Wyniki tych badań były publikowane za jego życia tylko w niewielkiej części³, natomiast obszerny materiał opublikowano w wiele lat po śmierci Kopernickiego. Są to materiały językowe, zawierające jednak sporo informacji folklorystycznych dzięki temu, że autor notował w całości teksty pieśni i bajek cygańskich⁴.

Kolejnym wielkim opracowaniem językowym jest książka Jana Rozwadowskiego zawierająca słownik języka Cyganów Karpackich w oparciu o materiał z obszaru od Nowego Sącza po Cieszyn oraz z okolic Brzeska. Praca zawiera słownik cygańsko-niemiecki z zastosowaniem transkrypcji fonetycznej oraz przykłady użycia prezentowanych słów w zdaniu i próbki tekstów cygańskich⁵.

Również trzeci z językoznawców-cyganologów, Edward Klich, znajomość języka cygańskiego oparł głównie na badaniach języka Cyganów Karpackich, a rezultaty badań zawarł w jednej ze swych cyganologicznych rozpraw dotyczącej języka Cyganów z Rabki⁶.

Do lat pięćdziesiątych był to cały (niemały zresztą) wkład polskiej cyganologii w poznanie Cyganów Karpackich. Następnym etapem w poznaniu ich kultury były badania Jerzego Ficowskiego opublikowane w kolejnych dwóch wydaniach jego książki. Cyganom Karpackim autor poświęca jednakże w swych pracach stosunkowo najmniej miejsca, z wyjątkiem dość obszernego słownika uzupełniającego książkę, zawierającego przykłady czterech dialektów cygańskich z obszaru Polski⁷.

Reprezentowane w niniejszym tomie „Etnografii Polskiej” artykuły dotyczące Cyganów Karpackich przedstawiają wybrane zagadnienia z problematyki, która była przedmiotem badań prowadzonych w latach 1968-76 przez studentów, a później absolwentów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Do badań zapoczątkowanych przez Katedrę Etnografii Słowian włączyły się pojedyncze osoby z innych kierunków studiów, między innymi muzykologii i socjologii. Badania te są kontynuowane, a do zespołu zajmującego się Cyganami przystępują kolejne zainteresowane osoby⁸.

³ Bataillard, *op. cit.*, także dwa krótkie artykuły w: „Journal of the Gypsy Lore Society”, ogłoszone w t. II:1889 i t. IV:1891.

⁴ I. Kopernicki, *Textes Tsiganes contes et poésies*, Kraków 1926 (t. I) i 1930 (t. II) oraz słownik języka cygańskiego w: „Journal of the Gypsy Lore Society”, t. XVI:1937.

⁵ J. Rozwadowski, *Wörterbuch des Zigeunerndialekts von Zakopane*, Kraków 1936.

⁶ E. Klich, *Fonetyka cygańszczyzny rabczyńskiej*, „Symbolae grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski”, Kraków 1927.

⁷ J. Ficowski, *Cyganie polscy*, Warszawa 1953; tenże, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.

⁸ Bliżej o badaniach prowadzonych przez Katedrę Etnografii Słowian UJ oraz o wynikach badań zob. A. Bartosz, *Badania nad kulturą ludności cygańskiej na Podtatrzu*, „Etnografia Polska”, t. XX, z. 1:1976; tenże, *Problematyka cygańska w badaniach etnograficznych na polskim Spiszu*, „Wierchy”, t. 44:1976, s. 216-221.

Poza jednym artykułem (*Niektóre elementy tradycyjnej gospodarki Cyganów*) opracowanym w oparciu o materiał zebrany na większym obszarze, pozostałe prace dotyczą Cyganów zamieszkałych na polskiej części Spisza. Przy tym główny zrąb materiału pozyskany został w dwu sąsiadujących ze sobą wsiach, w których znajdują się skupiska cygańskie. Z tego osiedle w Czarnej Górze liczy około 25 rodzin (ok. 140 osób), a w Jurgowie mieszkają 4 rodziny cygańskie (ok. 30 osób). Osiedle Cyganów czarnogórskich jest jednym z największych na Podtatrzu (i w ogóle w Karpatach Polskich); inne większe osady cygańskie znajdują się w Szaflarach (ok. 200 osób), Czarnym Dunajcu (90), Jabłonce (70), Ostrowsku (50), Maszkowicach (50).